

УДК 349.2

О. П. Сайнецький,
здобувач Східноукраїнського національного університету імені Володимира
Даля, співробітник Служби Безпеки України

ДЖЕРЕЛА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Проаналізовано підходи науковців до визначення поняття «джерела права» в правовій системі. Визначено, що під джерелами права соціального забезпечення військовослужбовців слід розуміти письмові документи, які мають вольовий зміст та нормативний і офіційний характер, що регулюють суспільні соціально-забезпечувальні відносини військовослужбовців, які гарантуються примусовою силою держави. Розглянуто стан джерел права, зокрема Конституції та спеціальних Законів щодо соціального забезпечення військовослужбовців.

Ключові слова: джерела права, соціальне забезпечення, військовослужбовець, ветеран війни, нормативно - правовий акт.

Актуальність теми є очевидною з огляду на те, що фундаментальним поняттям у процесі соціального забезпечення військовослужбовців є категорія - джерела права. Джерела права соціального забезпечення військовослужбовців входять в єдину систему соціального забезпечення та являють собою єдиний узгоджений нормативно-юридичний комплекс, побудова якого є ієрархічною і підпорядкованою системою правових актів, що закріплюють основні права й свободи військовослужбовців.

Сприятиме досягненню поставленої мети дослідження таких вчених, як Н.Г. Александров, А.Б. Венгеров, В.В. Лазарев, С.Ф. Кечек'ян, Н.М. Коркунов, Г.В. Мальцев, В.С. Нерсесянц, Н.М.Пархоменко, Б.Н.Топорнін, Є.М. Трубецькой та ін.

Метою статті є дослідження джерел соціального забезпечення військовослужбовців. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання: дослідити дефініцію «джерела права»; дослідити правові акти, які регулюють соціальне забезпечення військовослужбовців; визначити та розглянути значення джерел права соціального забезпечення військовослужбовців.

Ще в дореволюційний час окремі науковці поняття «джерело права» співвідносили із поняттям «форма права», проте й до сьогодні спроби правознавців розмежувати ці категорії результату не дали. Серед прибічників підходу, які ототожнюють поняття «джерело права» і «форма права» слід визнати позицію правознавця початку 20 ст. В.М. Хвостова, який наголошує, що норма права без певної змістовної та юридичної форми не може існувати. Позиція правознавця ґрунтується на тому, що тільки після набуття форми та

санкціонування норми права державою, – норму права можна використовувати як джерело чинного права... Тому, науковець вважає вказані поняття нерозривними [1, с. 85].

Радянські правознавці теорії права С.А. Голунський і М.С. Строгович вважають, що категорії «джерело права» та «форма права» мають однаковий зміст [2, с. 173], і визнають джерела права як документальні носії правових норм, що мають певну форму. В.І. Смолярчук, визначає, що «джерело права» – це спосіб надання нормам і правилам загальнообов'язкової сили [3, с. 12].

На нерозривності зв'язку нормотворчої діяльності держави і форми права наполягає російський вчений А.Б. Венгеров, більш того, правознавець запропонував вживати ці поняття як синоніми [4, с. 340]. Сучасний російський теоретик В. С. Нерсесянц маючи аналогічну думку, підкреслював формально-юридичний зміст джерел права [5, с. 265]. Підтримують вказані міркування і українські теоретики М.С. Кельман та О.Г. Мурашин [6, с. 229].

Вважаємо, що підходи вчених, що свідчать про повний збіг понять «джерела права» і «форма права» не є цілком обґрунтованими, адже ототожнення понять суперечить етимології і внутрішньому змісту даних понять, порушує принципи об'єктивності та відносності в праворозумінні.

Необхідно також окремо розглянути позиції вчених, які наголошують на неможливості ототожнення понять «джерело права» і «форма права». Так, російські вчені С.О. Комарова та А.Ю. Калініна, свою позицію обумовлюють різною природою цих явищ та, як наслідок, відсутністю спільних підстав для їх об'єднання з причини різних рівнів пізнання –наукового та філософського. Науковці вважають, що поняття «джерело права» охоплює систему факторів, що визначає його зміст, а «форма права» показує як виражена зовнішня структура права [7, с. 3–10].

На некоректності ототожнення категорії «форма права» і «джерела права» наполягав український правознавець В.В. Сухонос, який «джерелом права» вважає умови і чинники, які обумовлюють зміст та якість правил поведінки [8, с. 357]. Відомі українські теоретики М.В. Цвік та О.В. Петришин під джерелом права розуміють силу, що творить право, а також способи зовнішнього виразу, існування та перетворення права. Поняття «форма права» науковці розглядають як внутрішню структуру права – сукупність правових норм, інститутів, галузей права [9, с.178]. В якості сили виступає держава, що закріплює в праві волю і інтереси народу, а друге значення поняття джерела права характеризує його юридичну природу – результати правотворчої діяльності, до яких відносяться різноманітні нормативно-правові акти, прийняті уповноваженими на те органами держави.

Цікавою, на нашу думку, є позиція Л.С. Явич, який розглядає категорію «джерело права» як процес правоутворення, нерозривно пов'язаний із суспільними відносинами, які за своєю природою вимагають юридичної форми вираження, саме яку науковець і називає «джерелом права». При цьому, «форма права» є результатом вказаного процесу [10, с. 47]. Тобто, правознавець

підкреслює найважливішу ознаку нормативно – правового акту – регулювання суспільних відносин. А.Ф. Черданцев стверджує, що регулювання суспільних відносин за допомогою норм права й інших правових засобів (актів застосування, договорів) є правовим регулюванням [11, с. 342]. Як не прикро, але суперечлива термінологія є причиною протистояння між поняттями «джерело права» і «форма права». Оскільки обидва поняття відносяться до одного і того ж явища «правове регулювання», вважаємо найбільш доцільним запропонувати наступне визначення поняття «джерела права» – це способи вираження результату правотворчої діяльності держави або уповноважених органів, відповідних владних структур, які спрямовані на правове регулювання суспільних відносин незалежно від їх змісту.

Єдиним способом зовнішнього вираження і закріплення правових приписів, надання їм загальнообов'язкового характеру є нормативно-правові акти компетентних органів, що містять норми права, які регулюють комплекс відносин соціального забезпечення та є зовнішньою формою вираження волі держави або уповноважених органів в процесі правотворчої діяльності.

Серед законів України, якими врегульовуються відносини соціального забезпечення будь-якої категорії осіб, найвищу силу має Конституція України [12] – Основний Закон держави. До основних прав людини Конституція відносить право на соціальне забезпечення. Згідно ст.46 Конституції [12] кожному гарантується соціальне забезпечення, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Конституції передбачено право працюючих на відпочинок (ст. 45), на житло (ст. 47), на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст. 48), на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49). Конституційний принцип рівності прав не виключає специфіки правового регулювання соціального забезпечення окремих категорій осіб. Ст. 17 Конституції [12] забезпечує соціальний захист громадян України із боку держави, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей: дружина (чоловік), їх діти і батьки, якщо вони проживають разом з військовослужбовцем, а у передбачених законом випадках ще й ведуть спільне господарство.

Реалізація права у сфері соціального забезпечення окремих категорій громадян, закріплених в Конституції України, здійснюється на підставі законів, які містять положення щодо соціального захисту вказаних категорії громадян. Тобто, правові акти, які регулюють соціальне забезпечення окремих категорій осіб поділяються за самостійним критерієм класифікації джерел права: по колу осіб, на яких поширює дію правова норма.

Пропонуємо розглянути нормативно-правові акти, які є формою зовнішнього вираження юридичних норм – джерел права соціального забезпечення військовослужбовців.

Нормативно-правове визначення терміну «військовослужбовець» закріплено у ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [13], де зазначено, що військовослужбовцями є особи, які проходять військову службу. Отже, до військовослужбовця законодавець відносить особу, що проходить військову службу – державну службу особливого характеру, що полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язану із захистом Вітчизни.

У Законі України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» визначено, що військовослужбовці Збройних Сил України користуються правами і свободами громадян України з урахуванням особливостей, що визначаються Конституцією України, законами України з військових питань, статутами Збройних Сил України та іншими нормативно-правовими актами (ст.9) [14]. Ст. 18 цього ж Закону [14] визнає, що військовослужбовці перебувають під захистом держави і мають усю повноту прав і свобод, закріплених Конституцією України [15].

Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» [13] має приписи щодо гарантій правового і соціального захисту військовослужбовця (Глава VIII стаття 40) та містить відсылки на інші закони: «Про Збройні Сили України» [16], «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [17], «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [18] та інші.

Законом «Про Збройні Сили України» [16] визначено засади забезпечення державного соціально-правового захисту громадян, які перебувають на службі в Збройних Силах України, а також членів їх сімей. Вказаний Закон (ст. 16) визначає обов'язок держави із забезпечення захисту військовослужбовців та членів їх сімей, працівників Збройних Сил України і також має посилання на Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [17], який регулює відносини із соціального забезпечення військовослужбовців.

Звертаючись до Закону України «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [17], необхідно зазначити, що ст. 1 визнано право військовослужбовців на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом. Законом визнаний перелік видів соціального забезпечення військовослужбовців, окрема частина яких по суті є пільгами, що компенсують нерівність військовослужбовців з іншими членами суспільства і підтримують статус в цілому військової служби в державі. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [17] визначає права та обов'язки військовослужбовців та держави, як суб'єктів взаємовідносин, регулює відносини соціального забезпечення військовослужбовців, визнає гарантії прав вказаної категорії осіб, деякі права яких реалізуються у більшому обсязі відносно інших громадян. Закон має

приписи щодо умов надання відповідного соціального забезпечення та захисту військовослужбовців із боку держави. Законом визначені джерела фінансування забезпечення, наданий перелік органів, що здійснюють соціальний захист, контроль та відповідальність у цій сфері. Тому, вказаний Закон [17] є джерелом права соціального забезпечення військовослужбовців.

Законом «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ і деяких інших осіб та їх соціальний захист» [19] наданий перелік пільг категорії «ветеран війни» в розрізі статей: учасники бойових дій, інваліди війни та учасники війни, законом визначені джерела фінансування, органи нагляду за виконанням вказаного закону, відповідальність посадових осіб (ст. 12-14). Тобто, Закон, який регулює додаткове соціальне забезпечення для військовослужбовців, що мають додатковий статус ветерану війни, також є джерелом права соціального забезпечення військовослужбовців.

Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [18] зазначає, що військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу передбачені наступні види пенсії: довічна пенсія за вислугу років; пенсія по втраті годувальника; пенсія по інвалідності військовослужбовцям, які стали інвалідами в період проходження ними служби (але не пізніше трьох місяців після звільнення зі служби) (ст. 1). Згідно ст. 9 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [18] особи, які мають право на пенсію за цим Законом [18] отримують виплату одноразової грошової допомоги при звільненні зі служби. Закон [18] визначає умови, норми і порядок пенсійного забезпечення військовослужбовців, тому, до джерел права соціального забезпечення належить і наведений вище Закон.

Але, слід підкреслити існуючу прогалину у наданих нами джерелах права соціального забезпечення військовослужбовців. Ст. 2 Закону «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [18] встановлено, що військовослужбовцям пенсії відповідно до цього Закону [18] призначаються і виплачуються після звільнення їх зі служби, тобто вказана стаття має взаємовиключні поняття. Статтею чітко визначено, що право на пенсію повинно встановлюватися військовослужбовцю, тобто особі, яка ще має відповідний статус – «військовослужбовець». Згадаємо, що діючим законодавством передбачено, що військовослужбовцями є особи, які проходять військову службу [13;20]. Положенням про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України [20], зокрема п. 7. визначено, що звільнення військовослужбовця в запас або у відставку є закінченням військової служби. Тобто, з моменту припинення обов'язків громадян по захисту Вітчизни (ст. 1), особа втрачає статус військовослужбовця, та набуває іншого статусу, наприклад, ветерану військової служби. Законом [18] передбачено призначення пенсій виключно військовослужбовцям (а ні звільненим, військовозобов'язаним особам), тобто право на пенсію має

визначатися не пізніше дня звільнення – дня, коли особа ще має статус військовослужбовця.

Система соціального забезпечення військовослужбовців є результатом реалізації принципу пріоритету в забезпеченні деяких категорій трудящих. Але, правова система соціального страхування військовослужбовців має загальний характер для населення, яка містить конкретизацію положень законодавства стосовно окремих категорій громадян, в тому числі військовослужбовців. Державне особисте страхування військовослужбовців віднесено до складу обов'язкового страхування. Закони України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» та «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» [21,22], які регулюють відносини із соціального страхування населення та військовослужбовців, визначають джерела сплати платежів, юридичні факти, за якими держава гарантує виконання зобов'язань, передбачають процедури реалізації окремих заходів і гарантій, містять заходи юридичної відповідальності за невиконання норм про соціальне забезпечення та мають відсилання по цим питанням до вторинних джерел права. Тому, вказані закони також, слід віднести до джерел права соціального забезпечення [21, 22].

До джерел права соціального забезпечення військовослужбовців слід віднести Порядок надання пільг, компенсацій і гарантій працівникам бюджетних установ, військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу [23] та Порядок фінансування видатків місцевих бюджетів на здійснення заходів з виконання державних програм соціального захисту населення за рахунок субвенцій з державного бюджету, якими затверджені механізми компенсації пільг на оплату комунальних послуг, виплати за пільговий проїзд окремих категорії осіб; визначені права та обов'язки відповідальних суб'єктів. Постановами Кабінету Міністрів України розроблені механізм надання санаторно-курортних путівок на оздоровлення [24] та механізм забезпечення військовослужбовців житловими приміщеннями [25], які є спеціальними нормативно – правовими актами.

Важлива роль серед джерел права соціального забезпечення належить міжнародним актам. Згідно із ч. 1 ст. 9 Конституції України [12], міжнародні договори, при наявності згоди Верховної Ради України на їх обов'язковість, є частиною національного законодавства України [12], що свідчить про визнання міжнародного права в національній правовій системі, та можливість вживання на території України нормативно – правових актів міжнародного права. Основним міжнародним документом, який регулює відносини із прав людини є Загальна Декларація прав людини [26], статтею 22 якою визначені право людини на соціальне забезпечення, що реалізуються за допомогою національних зусиль. Вищенаведений міжнародний документ є базовим для національних конституцій. Україна ратифікувала Міжнародний пакт про економічні, соціальні

і культурні права [27], Європейську Конвенцію про захист прав та основоположних свобод людини та Європейську соціальну хартію [28], яка являється європейським договором про захист прав людини, у тому числі у галузі соціального забезпечення [29, с.25-35]. Тобто, міжнародні документи слід також віднести до джерел права соціального забезпечення військовослужбовців.

Підсумовуючи вищенаведене, слід підкреслити, що джерела права соціального забезпечення військовослужбовців – це письмові документи, які мають вольовий зміст та нормативний і офіційний характер, що регулюють суспільні соціально-забезпечувальні відносини військовослужбовців та гарантуються примусовою силою держави. Джерела права соціального забезпечення військовослужбовців підтверджують, що призначення правової форми – не тільки закріпити, а й упорядкувати юридичні норми, привести їх у систему, побудовану за принципом ієрархічності.

Література:

1. Хвостов В. М. Общая теория права: элементарный очерк / В. М. Хвостов. – СПб. : Изд-во Н. П. Карбасникова, 1914. –155 с.
2. Голунский С.А. Теория государства и права : [учебник для юрид. высш. учеб. заведений] / С.А. Голунский, М. С. Строгович.–М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1940. – 304 с.
3. Смолярчук В. И. Источники советского трудового права / В. И. Смолярчук. – М.: Юрид. лит., 1978. – 168 с.
4. Венгеров А.Б. Теория государства и права: учебник [для юрид. вузов] / А.Б. Венгеров. – М.: Юриспруденция, 2000. –528 с.
5. Нерсисянц В. С. Общая теория права и государства : учебник для вузов / В. С. Нерсисянц. – М. : НОРМА, 2008. –832 с.
6. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права : [підручник] / М.С. Кельман, О. Г. Мурашин. –К.: Кондор, 2006. –477 с.
7. Калинин А.Ю. Форма (источник) права как категория в теории права / А.Ю. Калинин, С.А. Комаров // Правоведение. – 2000. –№ 6. – С.3–10
8. Сухонос В.В. Теорія держави і права : навч. посіб. / В.В. Сухонос. –Суми : Унів. книга, 2005. – 536 с.
9. Загальна теорія держави і права : [підручник] / [Цвік М. В., Петришин О. В., Авраменко Л. В. та ін.] ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. –Х. : Право, 2009. –583 с.
10. Явич Л.С. Право и общественные отношения / Л.С. Явич. –М. : Юрид. лит., 1971. –152 с.
11. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: /А.Ф. Чарданцев/Учебник для вузов. – М.: Юрайт, 2000. – 432 с.
12. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. –1996. – № 30. – Ст. 141.

13. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2232-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 385.

14. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон № 548-ХІV від 24.03.1999 // Відомості Верховної Ради України, 1999, N 22-23 (11.06.99). – ст. 194.

15. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

16. Про Збройні Сили України: Закон № 1934-ХІІ від 06.12.1991 // Голос України, 1991. – 12, 20.12.91. – N 244.

17. Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України 20 груд. 1991 р. № 2011-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 15. – Ст. 190.

18. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон № 2262 від 09.04.1992 // Відомості Верховної Ради України, 1992. – N 29 (21.07.92), ст. 399

19. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: закон № 3551-ХІІ від 22.10.1993 // Відомості Верховної Ради України, 1993. – N 45 (09.11.93). – ст. 425

20. Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних силах України: Указ Президента України від 10 груд. 2008 р. № 1153/2008 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 95. – Ст. 3129. – С. 9-10.

21. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності: Закон від 23.09.1999 № 1105-ХІV. - Відомості Верховної Ради України, 1999, N 46-47 (26.11.99). – ст. 403

22. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням: Закон України № 2240-ІІІ від 18.01.2001 // Урядовий кур'єр, 2001, 02, 28.02.2001 N 38

23. Порядок надання пільг, компенсацій і гарантій працівникам бюджетних установ, військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу: Постанова КМУ від 31 березня 2003 р. N 426 // Офіційний вісник України, 2003, N 14 (18.04.2003). – ст. 625.

24. Порядку забезпечення санаторно-курортними путівками до санаторно-курортних закладів військовослужбовців, ветеранів війни, ветеранів військової служби, органів внутрішніх справ та деяких інших категорій осіб і членів їх сімей: Постанова КМУ від 27 квітня 2011 р. N 446 // Офіційний вісник України, 2011, N 32 (06.05.2011), ст. 1346

25. Порядок забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей житловими приміщеннями: Постанова КМУ від 3 серпня 2006 р. N 1081 // Урядовий кур'єр, 2006, 08, 08.08.2006 N 146

26. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. // Действующее международное право. Сборник документов. — М.: Из-во Московского независимого института международного права, 1997. — Т. 2. — С. 5.людина. Право. Держава :збірник правових актів / [упоряд. В.С. Торош] – Х. :Консум, 1996. – 51 с.

27. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16.12.1966 року // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

28. Європейська соціальна хартія (переглянута 3 травня 1996 р.) /Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

29. Феськов М.М. Трудове законодавство України і Європейська соціальна хартія (переглянута): питання адаптації: монографія / М.М. Феськов. – К.: Знання, 2005. – 276 с.

Сайнецкий О. П. Источники социального обеспечения военнослужащих

Проанализированы подходы ученых к определению понятия «источники права» в правовой системе. Определено, что под источниками права социального обеспечения военнослужащих следует понимать письменные документы, имеющие волевое содержание и нормативный и официальный характер, регулирующих общественные социально-обеспечительные отношения военнослужащих, которые гарантируются принудительной силой государства. Рассмотрено состояние источников права, в частности Конституции и специальных законов по социальному обеспечению военнослужащих.

Ключевые слова: источники права, социальное обеспечение, военнослужащий, ветеран войны, нормативно - правовой акт.

Saynetsky O. P. Sources of military social security

Analyzed scientists approaches to the definition of «sources of law» in the legal system. Determined that the sources of law under the social security of military should be understood as written documents, having volitional content and normative and official character, that regulate public social-security military relations, which are guaranteed by the coercive force of the state. Examined the state of the sources of law, including the Constitution and special laws on social security of military.

Keywords: sources of law, social security, military, veteran, regulatory - legal act.